

БОСАНСКО-ХЕРЦЕГОВАЧКИ УСТАНАК 1875. НА РАСКРШЋУ ИНТЕРЕСА СРБИЈЕ И ЦРНЕ ГОРЕ *

Светосавска Херцеговина, послје пада под турску власт, претрпјела је огромну, како територијалну тако и етничку, трансформацију.

Истина, то је било карактеристично и за остале, од Турана поробљене, српске покрајине, али се нигдје није тако упечатљиво одразило као на херцеговачким просторима.

Брзо учивши сав трансферзално-стратегијски значај речних долина Неретве и Требишњице, те више крашких поља и удолина за повезивање Јадрана са залеђем, турска власт се трудила да ове крајеве што чвршће веже у територијалне оквире своје царевине.

Отуда је Херцеговина добила и посебан третман, као значајна административна јединица, у чијем оквиру се налазило и 12 кадилука, међу којима чак и таслицки (данашња Пљевља са околином).

Турцима је, дакле, било много стало до чувања старих путева који су од Приморја повезивали Требиње, Мостар, Гацко, Столац и друга утврђена мјеста настављајући се према санџачким крајевима и Оногошту одакле су се, бјелопавлићко-зетском долином, продуживали према Скадру.

Иако је Црна Гора (уоквирена у четири нахије), као огњиште непрестаних ослободилачких подстицаја, могла бити потенцијални реметник турског спахијског система, ипак све до пред крај 18. вијена није постојала опасност да ће имати знатнијег утицаја на мијењање постојећег државног устројства у Херцеговини.

Она је управо у тим својим границама била и географски изолована, личећи на један велики збјег слободара који су својим периферним акцијама и чаркама на необрађеним (сем природно) границама могли више узнемиравати него било шта значајније предузети. Сем тога, упадничке акције појединих групица са терена такве, мале, Црне Горе више су задавале бриге званичном Цетињу и црногорским владицама него ли Турцима.

---

* Поводом 115. годишњице вучедолске битке

Ово првенствено из разлога што су се Турци налазили само на оним просторима који су били погоднији за живот, а они не да нијесу били у близини терена гдје су такве групе оперисале него су обезбјеђивани и јачим утврдама са поузданим браниоцима.

Подсјетимо се нпр. да је почетком 19. вијека (према руским изворима) било у кљобучком утврђењу око 5 стотина турских војника. У Требињу их је, истовремено, била 1 хиљада а у Оногшту 9 стотина.¹

Значи, у немогућности да обезбиједи средства за живот, такве упадничке групе су, умјесто отимачине од Турака, вршиле пљачку и код српског становништва на овим теренима.

Стога нико од црногорских господара као Петар Први није више пријекорних ријечи упутио оваквим самозванцима.

Турцима је, напротив, одговарало да се тако ремети слога истокрвног народа па нијесу ни предузимали било шта што би могло такво стање измијенити, сем онда кад су се могли побојати за властите интересе.

Међутим, друга половина 19. вијека и збивања не само на Балкану него и у Европи условили су да дође до мијењања постојећег стања.

Турско царство је постајало све тежи болесник, који је само могао правити трзаје краћег даха, али се никако и отети склерози друштвених односа који су вукли уназад, како привредни тако и општи ток постојећег система.

Европски технолошки продор у свијет задао је и прве сигурне ударце дотадашњем босфорском, евроазијском кључару. То је и те како подстакло српске државице: Србију и Црну Гору да се заложу за ослобођење и осталог становништва „исте крви и истог језика“, како се у романтичарском заносу истицало.

„Начертаније Илије Гарашанина из 1844. године било је, у ствари, заједнички ослободилачки програм коме су стремили сви Срби тога времена.“²

Иако крвљу и уз најжешће репресалије угушивани чести устанци и буне у Херцеговини (током читавог периода турске владавине) нарочито су се појачали у другој половини 19. вијека.

Вјерујући у помоћ Србије и Црне Горе херцеговачки устанички вођа Лука Вукаловић 1862. није могао разумјети зашто долази до њиховог доста хладног држања према њему.

У ствари, то је било вријеме кад је почињало притајено династичко ривалство двеју владајућих породица, које и није могло доћи до јачег изражаја у склопу општих збивања и положаја ових државица у том времену.

¹ Архив внешней политики России (АВПР) Главный архив I–5 д. I, П. 2, Л. Л. 230–261.

² Илија Гарашанин, познати славофил, иначе предсједник српске Владе која је пала 1867. године. То је условило промјену спољне политике Србије и њено ослањање на Аустрију умјесто Русије.

Црна Гора, као теренски ближа Херцеговини, географски доста изолована и економски знатно угрожена, жуђела је за новим просторима у својем окриљу који би је привредно потпомогли и еманциповали у међународним односима. Отуда је сматрала Херцеговину као природно предодређени дио своје шире територије.

Но, њен мудри и нада све сујетни господар Никола Петровић то није наглашавао, већ само ослободилачке жеље и пијемонтску улогу, која је у том времену, међу српским народом на Балкану, могла прије припасти Србији с обзиром на њене економске потенцијале и стратегијски положај.

Стога је Цетиње, уз призив епског заноса, више морално подржавало херцеговачке Србе. Ипак, на сваки покушај од стране Херцеговаца да везе са Србијом прошире, књаз Никола је одмах реаговао и тајним каналима их ометао.

На другој страни, са Србијом је одржавао коректне односе и наводно се трудио да се они још више учвршћују у стално наглашаваном интересу општих циљева Српства.

То је испољио не само кроз своју аристократизовано-романтичарску поезију већ и кроз директно повезивање са Србијом и склапање тајног уговора 1866. о препуштању престола у корист Михаила Обреновића као будућег владара уједињене српске државе.³

Наравно да је на ово утицао и став Русије, која је у својој опцији имала првенствено Србију као матицу окупљања српских земаља. Но, са празне вербалистике није се прешло на дјело све до „невесињске пушке“ 1875. године.

Херцеговина се тада поново дигла на устанак који се напрасно ширио те је изгледало да ће доћи до успостављања самосталне слободне државе Срба, са чиме се нарочито Црна Гора и њен подозриви и витални господар Никола не би могли лако помирити. Стога, да би омео такву помисао и истовремено истиснуо утицај Србије (који је посредством архимадрита Нићифора Дучића и нарочито Мића Љубибратића могао да се прошири) он тамо, иако у почетку тајно, упућује познатог четовођу Пека Павловића.⁴

Павловићеве акције и нада све познавање психологије херцеговачког човјена (која се скоро и не разликује од менталитета осталих динарских горштака Црне Горе) морале су успјети иако општесрпски замах устанка није био поремећен. Његов утицај у Херцеговини не само да је засјенио Љубибратићеве активности већ их, по налогу књазана Николе и лично омео.

Тако је овај познати ратник одиграо и недоличну улогу приликом забране рада Херцеговачке народне скупштине која је, на иницијативу Љубибратића, била сазвана у Вањској, 27. јула 1875. године. Тиме је било очито да ће самољубиви Књаз бити против сваког покушаја организовања

³ Др Новак Рајнатовић, Политички односи Црне Горе и Србије у 19. вијеку, – зборник, Црна Гора у међународним односима, Титоград, 1984. године – стр. 79.

⁴ Др Радоман Јовановић, Сукоб утицаја Црне Горе и Србије у херцеговачком устанку 1875–1876. године, АНУ БиХ, посебна издања, књ. 4. – Сарајево, 1977. стр. 99–100.

устанка у Херцеговини изван сопствене контроле. Вјештим манипулисањем, преко повјерљивих људи, успио је искористити заједничке карактеристике народа и ублеисати га до те мјере да овај и није помишљао на било какву политичку самосталност, те је у господару Црне Горе и Брда гледао и свога господара.

То се, дакле, дешавало у оном периоду над је књаз Никола почео да у себи увиђа и господара цјелокупног Српства.

Увидјевши Љубибратић да губи утицај у Херцеговини пребацио се на десну страну Неретве и тамо почео оснивати нове јединице. Но, није имао ратне среће. Ухапшен је 11. марта 1876. године у Имотском од стране Аустрије, а чета му је интернирана.⁵

Аустријски агенти су, истовремено, појачавали своје активности у настојању да устанак у Херцеговини (а нарочито уплитање Србије као његовог идејног и материјалног помагача) не само истисну већ и искористе за стварање раздора између Србије и Црне Горе.

Пошто на територији Босне Црна Гора и није имала аспирација Аустрија се трудила да отуда (по сваку цијену) искључи Србију. Нажалост, у свим овим њеним настојањима, Русија се понашала незаинтересовано чиме јој је, фактички, давала одријешене руке да каналише стање у свом интересу на српским просторим Балкана, како то сама нађе за сходно.

У ствари, Русија је, јула 1876. године, у Рајхштату и конвенцијама у Будимпешти, јануара 1877, платила неутралност Аустрији у руско-турском рату. Препустила јој је Босну и Херцеговину као интересно подручје, обећавши да се неће мијешати уколико је ова окупира.

Отоманска царевина, као расклимана и дотрајала грађевина, по рачунању Порте требала се рестаурирати или, ако ништа друго, прилагодити новим околностима. Стога су Турци и били спремни да ту, вјечно бунцијсну, Босну и Херцеговину препусте, не народу ових покрајина већ новом освајачу Аустрији уз материјалну надокнаду.

Према томе, Босна и Херцеговина су се нашле под лупом изукрштаних опција.

Црна Гора и Србија, уласком у рат противу Турске, јула 1876. године, прецијенише сопствене снаге а олако подцијенише противника те су морале кориговати своје планове.

Послије изгубљених битки, на Бишини код Мостара и неуспјелог удара на Невесиње, црногорска предходница се морала повући. Но, убрзо, координираним акцијама устаника и престојавањем снага, херцеговачко-црногорска војска извојевала је неколико побједа међу којима је од нарочито значаја била вучедолска битка. Овај турски пораз важан је не само по великом заробљавању турских бораца и ратног материјала већ по посљедицама које су из ове побједе проистекле. Управо, тиме је подигнут морал цјелокупног становништва што је условило успјех следећих акција за освајање односно ослобађање Никшића и даље територијално ширење.

⁵ Р. Јовановић, цит. чланак, стр. 100.

Србија у Босни није много успјела али је њено територијално ширење знатно повећано ослобађањем других простора од Турана.

На крају, треба истаћи, да су ови ослободилачки ратови показали како још Турска није толико изнемогла да би ове двије српске државе могле остварити свој идилични сан „ослобођење српског народа у европској Турској“.

Тек 1912. и 1913. године то је учињено, али су се и тада под туђином, између осталих, нашле Босна и велики дио Херцеговине. Да ли се слично опет може поновити?

Чедомир М. Лучић